

PECULIARITIES OF VETERANS PSYCHOLOGICAL TRAINING' FOR SOCIAL ENTREPRENEURSHIP

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЕТЕРАНІВ ДО СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Nadiia Nahorna¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-436-8-12>

Abstract. The development of the direction of the veteran policy regarding entrepreneurship is a response to the request of veterans regarding their employment opportunities / opening their own business after the end of military operations for them. A prominent place in the process of reintegration of veterans belongs to social entrepreneurship, as it involves the achievement of both entrepreneurial and social results. However, if educational materials on the initiation and development of social entrepreneurship (and for veterans) have been available for a long time, there is still nothing regarding the psychological training of veterans for social entrepreneurship. *The purpose of the paper* is analysis of features of psychological training of veterans for social entrepreneurship. The solution of such research aim determines the logic of the presentation of the studied material in the paper: disclosure of the essence and features of personal training for entrepreneurial activity; analysis of the specifics of training and individual readiness for social entrepreneurship; characteristic of meaningful filling of structural components of psychological readiness of an individual for social entrepreneurship; analysis of the possibilities of psychological training of veterans for social entrepreneurship. *Methodology* of the study is based on general research methods of theoretical analysis, systematization and generalization of scientific psychological literature on the problem of interest. *Results* of the survey showed that psychological training of an individual for entrepreneurial activity is a complex process of forming ideas, motives and goals of an individual, developing his/her personal qualities in

¹ Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Chernihiv Polytechnic National University, Ukraine

relation to the psychological specifics of entrepreneurial activity. The result of an individual's psychological training is the formation of his/her psychological readiness for entrepreneurial activity. The specificity of a person's psychological readiness for social entrepreneurship is determined by the content of its cognitive, value-motivational, operational-activity and personal structural components. Possibilities of psychological training of veterans for social entrepreneurship are: introduction of appropriate educational components; implementation of a number of measures of social and psychological impact for the development of the personal potential of future social entrepreneurs; changes in the organizational culture of the university. The *scientific perspectives* of the research are determined and characterized by the influence of factors on the process of psychological training of veterans for social entrepreneurship.

1. Вступ

Однією з найбільших потреб ветеранів по завершенню для них військової служби стає питання працевлаштування або відкриття власної справи. Дослідження [8], що проведені в 2023 році, вже фіксують високі прагнення українських захисників та захисниць до підприємницької діяльності. При цьому, експерти вказують на виявлене бажання ветеранів у професійному навчанні / перекваліфікації з метою подальшої соціальної реінтеграції в цивільному житті. Подібні ініціативи, зазвичай отримують формат ветеранського бізнесу [11] або сімейного підприємництва ветеранів [32]. Доволі часто ведення таких ветеранських бізнесів поєднується з реалізацією окремих соціальних ініціатив (підтримка ветеранського братерства, працевлаштування самих ветеранів / членів їх сімей, соціальні зміни для інших нужденних категорій громадян в громаді). Однак, дуже мало таких ветеранів-підприємців ототожнюють просоціальну активність власного бізнесу із соціальним підприємництвом, усвідомлюють його сутність та значення [3]. Подібна ситуація, на нашу думку, має негативний вплив, як на індивідуальному рівні (для самого ветерана, обмежуючи його реінтеграційні можливості) [19], так і на рівні громади (відсутність взаємодії бізнес-громада призводить до ефекту соціальної ізоляції, ексклюзії ветеранів як соціальної групи). Відтак, з огляду на виявлене прагнення до підприємницької діяльності серед

ветеранів, їхнє розуміння щодо необхідності професійного навчання або перекваліфікації для подальшої соціальної реінтеграції, існуючий реінтеграційний потенціал соціального підприємництва [22], а також брак системних знань та викривлення уявлень про соціальний бізнес, в тому числі серед ветеранської спільноти, особливої актуальності набуває дослідження особливостей психологічної підготовки ветеранів до соціального підприємництва.

Наукова проблема підготовки особистості до діяльності є достатньо розробленою. Так, наявні наукові напрацювання окреслюють, як педагогічну (І. Зазюн, О. Антонова, С. Сисоєва та інші), так і психологічну (Г. Балл, С. Максименко, Л. Карамушка, О. Бондарчук та інші) сторони даного явища. Важливим аспектом розгляду питання підготовки особистості до діяльності є визначення її результату – готовності, в тому числі й психологічної. На сучасному етапі розвитку психологічної науки досліджуються різноманітні сфери трудової діяльності в контексті психологічної готовності особистості до неї: військова справа (С. Мул), медицина (Т. Базиль), педагогіка (Н. Павлик), соціальна робота (О. Піонтківська), управління (Л. Карамушка), а також підприємництво (О. Креденцер).

При цьому, наукових доробків з психології, що стосуються особистості соціального підприємця на вітчизняних теренах, досить мало. Проблема психологічної підготовки та готовності ветеранів до соціального підприємництва не розглядалась взагалі.

Метою дослідження є аналіз особливостей психологічної підготовки ветеранів до соціального підприємництва.

Для реалізації означеної мети будуть виконані наступні **науково-дослідницькі завдання**:

- розкрити сутність та особливості підготовки особистості до підприємницької діяльності;
- проаналізувати специфіку підготовки та готовності особистості до соціального підприємництва;
- охарактеризувати змістовне наповнення структурних компонентів психологічної готовності особистості до соціального підприємництва;
- окреслити можливості психологічної підготовки ветеранів до соціального підприємництва.

2. Сутність та особливості підготовки особистості до підприємницької діяльності

Розпочнемо наше дослідження з аналізу базового поняття «підготовка». В Словнику української мови даний термін тлумачиться як запас знань, навичок, досвід, що набутий у процесі навчання, практичної діяльності [38]. При цьому, Словник з психології Американської психологічної асоціації дає таке трактування підготовки: систематичне навчання та практика, за допомогою яких особа набуває компетентності в конкретній дисципліні, таланту або професійної чи розважальної навички чи діяльності [50]. З визначень, наведених у означених словниках, а також з опрацьованих нами наукових джерел [2; 35], в яких відбувається дослідження особливостей підготовки особистості, ми можемо узагальнити, що дане поняття, на сучасному етапі розвитку науки, має професійний контекст, фактично завжди ототожнюється з виконанням конкретної професійної діяльності.

Проблема професійної підготовки особистості достатньо глибоко розкрита в напрацюваннях педагогіки та педагогічної психології. Так, одним з узагальнених тлумачень професійної підготовки особистості є визначення даного поняття, що було сформульовано Т. П. Танько [41]. Дослідниця під професійною підготовкою розуміє систему організаційних та педагогічних заходів, які забезпечують формування в особистості професійної спрямованості, системи знань, навичок, умінь і особистісних якостей.

А. Лякішева та Т. Потапчук [18], на основі попереднього аналізу наукової літератури, вказують, що особливістю поняття «професійна підготовка» є його спрямованість на професію шляхом оволодіння особистістю певним комплексом професійних компетентностей у закладах вищої освіти.

В. М. Гриньова розглядає професійну підготовку особистості з огляду на її мету [5]: оволодіння систематизованими знаннями, уміннями, навичками та необхідними особистісними професійними якостями майбутнього фахівця. Дослідниця пов'язує процес професійної підготовки особистості з поетапним формуванням її професіоналізму, де важливу роль відіграють не лише професійні компетентності та якості фахівця, а також прагнення особистості до розвитку.

В контексті етапності розвитку фахівця, його якісно нового рівня професійної готовності, розглядає професійну підготовку Г. В. Троцько [43]. Дослідниця, визначаючи теоретичні та методичні основи підготовки студентів до виховної діяльності, вказує, що професійна підготовка являє собою системне утворення зі своїми взаємообумовленими структурно-функціональними компонентами, які в своїй єдності визначають своєрідність формування особистості студента.

Також на поступовість професійної підготовки та, відповідно, розвиток особистісного та професійного потенціалу особистості вказують Т. К. Завгородня та І. В. Стражнікова [6]. Авторки аналізують важливість та змістовне наповнення професійної підготовки фахівців під час їх професійного навчання, а також протягом життя, пояснюючи динамізмом суспільних процесів необхідність систематичного професійного самовдосконалення особистості у відповідності до вимог фаху та часу.

С. А. Литвиненко [17], аналізуючи особливості підготовки до соціально-педагогічної діяльності, вказує, що професійна підготовка є інструментом формування готовності до діяльності, а готовність, у свій час, є результатом та показником якості підготовки та впроваджується і оцінюються безпосередньо в практиці. При цьому, діяльність, на думку авторки, виступає метою підготовки і водночас виконує функції її регулювання та корекції.

Таким чином, напрацювання вчених-педагогів звертають свою увагу на змістовне наповнення, методологічне забезпечення, а також на результати підготовки особистості до професійної діяльності. При цьому, на нашу думку, важливим для психологічної науки є врахування важливості розвитку професійно-особистісних якостей здобувача освіти, його когнітивно-поведінкових характеристик у руслі особистісного, діяльнісного та акмеологічного підходів, а також роль взаємодії ключових учасників освітнього процесу задля досягнення бажаного результату: готовності особистості до професійної діяльності.

Також варто зазначити, що проблему психологічної, як частину професійної, підготовки особистості досліджують вчені-представники різних галузей психологічної науки. Так, С. В. Сапожников [35] аналізуючи проблему спілкування в освітньому процесі, вказує на важливість формування комунікативних компетентностей майбутніх фахів-

ців, розвитку їх здатностей до взаємодії з різними категоріями вже на етапі професійної підготовки.

І. П. Остапович [29] зазначає, що специфіка психологічної підготовки та її результату – готовності майбутніх працівників ювенальної превенції до роботи за фахом – полягає у засвоєнні професійних знань і розвитку необхідних вмінь та навичок; формуванні особистісних якостей особистості, необхідних їй для успішної адаптації у професійному середовищі; накопиченні первинного професійного досвіду з подальшою його трансформацією в особистісні ціннісні орієнтації.

При дослідженні ціннісного ставлення особистості до майбутньої професії, О. А. Шолох [45] аналізує особливості розвитку інтересу до спеціальності індивіда, окреслення ним своїх коротко- та довгострокових професійних цілей. Ці та інші аспекти, на думку авторки, допомагають сформуванню професійну спрямованість майбутнього фахівця на етапі його професійної підготовки.

О. І. Бондарчук [2], розробляючи модель психологічної підготовки керівників освітніх організацій до діяльності в умовах змін, визначає сутність означеного поняття як процесу формування психологічної готовності до продуктивної участі в такій діяльності через становлення та розвиток психологічної грамотності, психологічної компетентності, психологічної культури особистості.

Отже, з наведеного вище ми можемо зробити висновок, що специфіка психологічної підготовки особистості до діяльності дедалі чіткіше представлена у наукових доробках сучасних вчених-психологів та зумовлена, в тому числі, уточненням особливостей предмету та завдань конкретного фаху, пошуком психологічного контексту (приймів та методів) для оптимальної та ефективної реалізації професійних завдань у майбутньому.

Підприємництво, як окрема професійна діяльність, викристалізувалось достатньо давно, що мало своє відображення на трансформації самої сутності даного виду активності, а також ролі підприємця як ключового суб'єкта підприємницької діяльності [25]. Відтак, сьогодні вже наявні результати досліджень специфіки професійної підготовки підприємців серед вчених різних галузей науки (економіки, педагогіки та психології). І якщо змістовне наповнення такої підготовки є предметом аналізу вчених-економістів, а методику пропонують вчені-педа-

гоги, визначення закономірностей психологічної підготовки особистості до підприємницької діяльності відбуваються саме в напрацюваннях дослідників з психології. Так, О. В. Креденцер, визначаючи основні умови підготовки підприємців до професійної діяльності [13], вказує на такі: оволодіння ними знаннями про психологічні особливості підприємницької діяльності; усвідомлення основних мотивів підприємницької діяльності; оволодіння вміннями та навичками, що необхідні для ефективного здійснення безпосередньої діяльності; осмислення власних особистісних якостей, що впливають на ефективність здійснення підприємницької діяльності. Авторка акцентує свою увагу на тому, що результатом такої підготовки особистості є формування та розвиток психологічної готовності особистості.

На думку С. Г. Яновської [46], від якості професійної підготовки підприємця залежить рівень його конкурентоспроможності, а відтак і його професійне зростання. Авторка зазначає, що підприємницька активність особистості зумовлюється дією організаційно-психологічних та соціально-психологічних чинників. Саме тому, необхідною умовою підготовки майбутнього підприємця є врахування саме психологічних умов.

На етапі реалізації підприємницької діяльності, на погляд В. С. Савельєвої [34], підприємцю та топ менеджерам також необхідно підтримувати належний рівень своєї психологічної готовності. Останнє стає реальним, коли відбувається цілеспрямована психологічна підготовка, що включає, як розвиток особистісних якостей підприємців, так і напрацювання тих соціальних навичок, що сприятимуть їх взаємодії з іншими.

Таким чином, психологічна підготовка особистості до підприємницької діяльності є процесом формування уявлень індивіда щодо психологічної специфіки його майбутнього фаху, роботи з мотивами та цілями в контексті підприємницької діяльності, розвитку особистісних характеристик особистості-майбутнього підприємця.

Отже, підготовка особистості до діяльності, в тому числі й до підприємницької, зазвичай, розпочинається в закладі освіти та має формально визначений характер. Змістовно реалізація процесу підготовки індивіда до майбутньої професії передбачає формування ряду професійних та спеціальних компетентностей (знань, вмінь та нави-

чок), що дозволяють виконувати професійні функції надалі. Важливим аспектом професійної підготовки особистості до діяльності є її психологічна складова. Оскільки вмотивованість індивіда до діяльності, формування ним своїх професійних цілей, усвідомлення суспільного призначення фаху, його користі для людини та громади, розвиток професійно-особистісних якостей є тим психологічним підґрунтям, що дозволяє підвищити рівень своєї конкурентоздатності на ринку праці та ефективності у подальшій діяльності. Підприємницька діяльність не є виключенням, в даному ключі.

3. Специфіка підготовки та готовності особистості до соціального підприємництва

Аналізуючи сутнісні особливості поняття «психологічна підготовка», науковці [2; 7; 13; 35 та ін.] доволі часто вказують на те, що результатом такої підготовки є формування психологічної готовності особистості до діяльності, в тому числі й в підприємстві. Саме тому, вважаємо за доцільне розкрити специфіку концепту «психологічної готовності» більш детально.

Психологічний словник [37] дає наступне трактування поняттю «готовність» – активно-дійовий стан особистості, установка на певну поведінку, мобілізованість сил на виконання завдання. При цьому автори-упорядники вказують, що для стану готовності до дій індивіду необхідні також знання, уміння, навички, а також такі особистісні якості, як наполегливість та рішучість для реалізації намірів.

Словник з психології Американської психологічної асоціації [50] визначає сутність поняття готовності як: 1) стан готовності діяти або реагувати на подразник; 2) стан сприйнятливості до досвіду або діяльності, професії.

Подібні трактування змістовно співпадають із широко застосовуваним у педагогічній науці визначенням, що було сформульовано Т. П. Танько [41]. Так, дослідниця під професійною готовністю розуміє суб'єктивний стан особистості, яка вважає себе здатною і підготовленою до виконання певної професійної діяльності та прагне її виконати.

Однак, педагогічні та психологічні напрацювання щодо сутності, змісту та особливостей готовності особистості до діяльності, в тому числі й професійної, мають досить давню історію. Саме перші ідеї

педагогів-мислителів (К. Д. Ушинського [10], А. Дістервега [33; 42] та інших) щодо ролі вчителя в процесі особистісного та освітнього розвитку учня підняли, у подальшому, пласт наукових досліджень серед послідовників різних теоретичних концепцій в психологічній науці. Наукові погляди на дослідження проблеми психологічної готовності до професійної діяльності у контексті теорій рефлексів і установок, у контексті нейрофізіологічної саморегуляції поведінки, з позиції теорії діяльності, систематизував та охарактеризував С. А. Мул у своєму дисертаційному дослідженні [20].

Напрацювання науковців-психологів доповнювались результатами досліджень: базового розуміння сутності поняття «готовності до праці» (С. Д. Максименко та ін.), виявлення його структурних компонентів (М. Левченко та ін.), змістовне наповнення останніх з огляду на специфіку різних галузей професійної діяльності (педагогіка, медицина, правоохоронна діяльність, підприємництво, соціальна робота та інше), визначення особливостей психологічної готовності до професійної діяльності в різних умовах її реалізації (чи то творчій процес за В. О. Моляко, чи то складні умови за М. Й. Казанжи); рівні сформованості, критерії та чинники, аспекти діяльності (Л. М. Карамушка, Н. В. Чепелева та інші). Такі пошукування уможливили сформулювати в сучасній психологічній науці сутність поняття «психологічна готовність» як істотної необхідної передумови різного роду цілеспрямованої ефективної діяльності, можливостей її регуляції, як у короткостроковій, так і у довгостроковій перспективі [7].

Як психічний стан особистості, пояснює готовність до професійної діяльності В. А. Семиченко [36]. На її думку, цей стан складається з: операційної готовності (як миттєвого залучення індивіда до реалізації певної діяльності); функціональної готовності як рівня формування та усвідомлення власних цілей, кроків їх реалізації; особистісної готовності, що являє собою тривале, активне та результативне виконання індивідом своїх професійних обов'язків, підкріплених високою мотивацією та зусиллями до життєвих успіхів через діяльність.

З огляду на такий концепт, як професіоналізм, Т. Д. Щербан [53] аналізує психологічні особливості готовності до професійної діяльності та психологічну готовність особистості до професійної активності. Так, дослідниця розкриває сутність професійної готовності особисто-

сті як здатності діяти професійно, можливості прийняття ефективних та обґрунтованих рішень. Подібне, на думку авторки, включає: професійне мислення, професійну рефлексію, здатність вирішувати професійні та практичні завдання, постійний професійний саморозвиток. Тоді як психологічна готовність до професійної діяльності, за Т. Д. Щербан [53], є здатністю мобілізувати власний особистісний потенціал для оперативного опрацювання професійних завдань у швидкозмінних умовах, що включає інтерес, професійну мотивацію, силу волі, позитивне ставлення до діяльності, особистісні якості та комунікативну компетентність.

Л. М. Карамушка [7] визначає сутність психологічної готовності як комплексне поєднання мотивів, знань, умінь та навичок, особистісних якостей, які забезпечують результативну та ефективну професійну діяльність. На думку дослідниці, дане утворення містить функціонально взаємопов'язані та взаємообумовлені компоненти: мотиваційний, когнітивний, операційний та особистісний.

Щодо підприємництва, як сфери професійної діяльності особистості, то тут також реалізуються наукові дослідження проблеми психологічної готовності. Так, А. Coduras та її колеги [48] визначають готовність індивідів до підприємницької діяльності як сукупність набору особистих рис, що підвищують якість результатів спостереження та аналітики навколишньої дійсності, її тенденцій з подальшим спрямуванням свого творчого та особистісного потенціалу на розвиток підприємницьких здатностей та самодосягнення.

Саме як результат цілеспрямованої підготовки персоналу щодо розвитку підприємницької активності розглядає психологічну готовність О. Креденцер [12]. Авторка вказує на необхідності впливу на підприємницькі компетентності особистості, а також її особистісні якості: готовність до зваженого ризику, інноваційність, творчість та незалежність.

Вітчизняна дослідниця В. І. Лагодзинська [14] розкриває сутність психологічної готовності підприємців до ділових переговорів через комбінацію психологічних якостей особистості, що відображаються у змістовному наповненні мотиваційного, когнітивного, операційного та особистісного структурних компонентів.

Що стосується особливостей готовності індивіда до соціального підприємництва, то дане питання наразі є малодослідженим та, з

огляду на суспільну актуальність залучення зростаючої кількості соціально вразливих категорій населення до соціальної активності (реінтеграційний потенціал соціального підприємництва [21]), потребує додаткової уваги вітчизняних психологів.

Дослідження психологічних підходів до аналізу соціального підприємництва, надало змогу розширити наші уявлення про психологію соціального підприємництва як професійної діяльності (зі своїми метою діяльності, ознаками, цінностями, мотивацією, специфікою взаємодії); як специфічного типу поведінки особистості, що поєднує підприємницьку, організаційну та допомагаючу поведінки; як набору якостей особистості, що притаманні соціальному підприємцю [27]. Отримані результати вказують на необхідність цілеспрямованого впливу на особистість майбутнього соціального підприємця з метою підвищення її професійної, в тому числі, психологічної готовності до соціального підприємництва.

Варто зазначити, що окремої академічної спеціальності як «Соціально підприємство», наразі в Україні немає. Переважно викладаються окремі тема / модуль / дисципліна, що присвячені даному питанню. Результати дослідження ролі освіти у підготовці особистості до соціального підприємництва [28] свідчать про формування ряду компетентностей здобувачів освіти з огляду на спеціальність, за якою здійснюється підготовка. При цьому, зазвичай, розкриваються сутнісні особливості соціального підприємництва, досвіду його впровадження в Україні та закордоном. Однак, з огляду на конкретні стандарти вищої освіти, що прийняті Міністерством освіти та науки України, освітні компоненти, де розкрито питання соціального підприємництва, мають корелювати з компетентностями та програмними результатами навчання, передбаченими відповідним стандартом за конкретною спеціальністю та освітньою програмою закладу освіти. Подібне привносить, як унікальність для курсу, так і певні обмеження (розкриваються суто економічні компетентності, при цьому майже не беруться до уваги соціальні; або навпаки). Такий орієнтир на компетентнісний підхід у навчанні допомагає поглибити знання про сутність та специфіку соціального підприємництва, розширити уявлення про формулювання соціальної місії і створення бізнес-концепції, опрацювати відповідні навички. Проте, О. Столярчук та О. Сергеєнкова [39], досліджуючи

особливості формування психологічної готовності студентів до майбутньої професійної діяльності, зазначають, що за компетентнісного підходу забезпечується лише формування бази фахових знань, умінь та навичок та обмежується розвиток особистісних якостей особистості та майбутнього фахівця, формування його фахової мотивації. Подібне поєднання, на думку авторок, можливе саме тоді, коли йдеться про формування психологічної готовності до фахової діяльності. Під останньою О. Столярчук та О. Сергєєнкова [39] розуміють загальну спрямованість особистості на професійну діяльність у рідній життєвій самореалізації.

Оскільки симбіоз бізнесового та соціального напрямків діяльності соціального підприємництва вказує на необхідність розвитку в особистості соціального підприємця як підприємницьких, так і просоціальних якостей, то це потребує формування її готовності до діяльності, не лише в умовах конкуренції та ринкових тенденцій, а також в контексті взаємодії на рівні громади задля соціальних змін.

Саме тому, на нашу думку, буде корисним звернутись до сутності та змістовного наповнення концепту психологічної готовності саме в соціальній роботі, як професії, предметом діяльності якої є підтримка соціальної життєдіяльності особистості, груп та громад. Так, С. М. Стрельбицька [40] аналізуючи особливості психологічної готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності, розкриває сутність даного феномену через поступову професіоналізацію особистості та розвиток відповідності цінностям та вимогам соціальної роботи, а також через гуманістичну спрямованість особистості, позитивне ставлення до професії та бачення себе в ній. Саме людиноцентризм, емпатійність особистості та значний рівень соціальної відповідальності є тими якостями особистості, що, на думку єменських дослідників [47], і наповнюють просоціальні характеристики особистості соціального підприємця. Щодо змісту підприємницької орієнтації, то автори вказують також на: підприємницьку проактивність (самоєфективність), готовність до ризику та інноваційність. Поєднання таких двох аспектів (підприємницького та просоціального) і визначає особливості соціально-підприємницької спрямованості особистості [47].

Відтак, узагальнюючи результати наукових напрацювань щодо сутності концепту «психологічна готовність» та його особливостей у

підприємницькій та соціально орієнтованій діяльності, *психологічну готовність особистості до соціального підприємництва*, на нашу думку, можна визначити як сукупність сформованих психологічних характеристик індивіда, що корелюють з психологічним наповненням соціально-підприємницької діяльності, та є передумовою для впровадження соціально-підприємницьких ініціатив на рівні громади.

4. Змістове наповнення структурних компонентів психологічної готовності особистості до соціального підприємництва

Упорядники психологічного словника [37] вказують, що структурно готовність особистості до професійної діяльності складається з таких компонентів, як: мотиваційний (ставлення до професії, інтерес до неї); орієнтаційний (уявлення про особливості і зміст професійної діяльності, про її вимоги до особистості працівника); операційний (володіння способами і прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, уміннями та навичками); вольовий (самоконтроль, саморегуляція, уміння керувати собою в процесі виконання професійних обов'язків); оціночний (самооцінка своєї професійної підготовки і її відповідності вимогам діяльності).

Досліджуючи феномен психологічної готовності особистості до професійної діяльності, науковці характеризують його структуру з огляду на специфіку самої професійної діяльності (медицина, освіта, військова служба, правоохоронна діяльність, підприємництво та багато інших сфер), а також специфіки самих суб'єктів, щодо яких відбувається дослідження (студенти як майбутні фахівці; практикуючі фахівці; індивіди, котрі змінюють сфери / види діяльності).

Для ґрунтовного опрацювання особливостей змістовного наповнення структурних компонентів психологічної готовності особистості до соціального підприємництва, побудуємо наше дослідження за такою логікою: загальні уявлення про структуру психологічної готовності особистості, специфіка структури психологічної готовності підприємців та соціальних працівників, особливості психологічної готовності соціальних підприємців, змістове наповнення структурних компонентів психологічної готовності особистості до соціального підприємництва.

В сучасній психологічній науці прийнято застосовувати до аналізу змісту та структури психологічної готовності особистості такі підходи, як: функціональний, особистісний.

За функціональним підходом психологічна готовність до професійної діяльності розглядається як психічний стан, що відображає її як максимальну активізацію психічних функцій, здатність акумулювати ресурс для реалізації діяльності. Звичайно, що подібний стан є тимчасовим для особистості. Однак, з огляду на специфіку самої діяльності (інтенсивність праці, фізичні та психічні навантаження, професійну стійкість, рівень емоційного виснаження та інше) може мати короткотривалий та довготривалий прояв.

У руслі особистісного підходу психологічну готовність розглядають як комплекс особистісних якостей індивіда, сформованих в результаті психологічної підготовки. На думку С. А. Мула [20], важливу роль у процесі формування психологічної готовності відіграє не лише інтегральне поєднання особистісних якостей, вмінь, навичок особистості, що відповідають вимогам та змісту діяльності, а також врахування цілеспрямованого розвитку індивіда в світлі його поглядів, переконань, мотивів, умінь, інтелектуальних і вольових почуттів, налаштованості на певну поведінку в діяльності. Саме системний погляд на формування та розвиток особистісних надбудов дозволяє визначити зміст та особливості взаємодії структурних компонентів психологічної готовності особистості до професійної діяльності [7].

О. І. Бондарчук [2], досліджуючи змістовне наповнення психологічної готовності особистості, вказує, що в структурі даного явища можна виокремити: мотиваційний (сукупність мотивів, що відображають цінності самоактуалізації, орієнтацію на професійний саморозвиток та ін.); когнітивний (сукупність психологічних знань щодо особливостей самої діяльності); операційний (сукупність умінь і навичок застосування психологічних знань у практиці відповідної діяльності); особистісний (якості, значущі для діяльності) компоненти.

Щодо особливостей структури психологічної готовності особистості до підприємництва, то С. В. Герасіна [4], аналізуючи концепт «психологічної готовності» крізь призму особистісно-професійної суб'єктності майбутнього спеціаліста, виділяє: когнітивний (особливості Я-образу як системоутворюючої основи індивідуального функ-

ціонування майбутнього фахівця у сфері підприємництва), мотиваційний (індивідуальна модель економічної поведінки, що наповнює певним змістом систему мотивації досягнення успіху у підприємстві) та поведінковий (індивідуальна модель економічної поведінки, що визначається уявленнями майбутніх фахівців про способи досягнення успіху в підприємницькій сфері діяльності) компоненти.

При цьому, О. В. Креденцер [13], емпірично вивчаючи особливості психологічної готовності підприємців до професійної діяльності, виокремлює та аналізує змістовне наповнення її структурних компонентів. Так, вчена зазначає, що до структури досліджуваного явища належать: когнітивна (сукупність знань про психологічну сутність підприємницької діяльності, про психологічні особливості підприємницької діяльності в сфері торгівлі, про особистість підприємця та його підприємливість), мотиваційна (сукупність особистісних та соціальних мотивів підприємця, що спонукають його до здійснення підприємницької діяльності), операційна (сукупність вмінь та навичок, необхідних для ефективного здійснення підприємницької діяльності, насамперед, вияв інновацій та творчості) та особистісна (сукупність особистісних характеристик підприємця) складові.

Одночасно з цим, дослідження психологічної готовності особистості до соціальної роботи [1; 30] вказують на те, що змістовне наповнення структурних компонентів означеного явища можна представити як: інтелектуальні, емоційні та вольові властивості, активна життєва позиція, професійно-моральні переконання, гуманістична спрямованість особистості, фізична та психологічна стійкість, здатність до самооцінки та взаємодії з колегами та клієнтами соціальної роботи, емпатія.

Таким чином, аналіз підприємництва та соціальної роботи з огляду на дослідження структурних компонентів психологічної готовності особистості до даних видів діяльності, дає можливість для теоретичного окреслення змістовного наповнення складових психологічної готовності особистості до соціального підприємництва.

Так, на нашу думку, в структурі психологічної готовності особистості до соціального підприємництва можна виділити: когнітивний, ціннісно-мотиваційний, операційно-діяльнісний та особистісний компоненти (рис. 1).

Рис. 1. Структурні компоненти психологічної готовності особистості до соціального підприємництва

Проаналізуємо послідовно зміст всіх названих вище компонентів.

Розпочнемо з *когнітивного компоненту психологічної готовності особистості до соціального підприємництва*. Соціальне підприємництво як суспільний феномен має специфічне змістовне наповнення [21] та ознаки, за якими його можна відрізнити від ряду інших видів соціальної [24] та бізнесової активності. Формування знань особистості про сутнісні особливості соціального підприємництва, його місію та аспекти взаємодії в громаді, допомагають індивіду зорієнтуватися в специфіці планування та реалізації організаційних процесів, як бізне-

сових, так і соціальних, а також підвищують рівень поінформованості пересічних представників громади задля поліпшення побудови партисипативного розвитку на локальному рівні [23].

Уявлення про психологічні особливості соціального підприємництва, на нашу думку, можуть бути розкриті через усвідомлення індивідом необхідності врахування при розробці ідеї та її впровадженні в практику психологічних аспектів розгляду соціального підприємництва як окремого виду діяльності, типу поведінки [27].

Уявлення особистості про психологічний портрет соціального підприємця [25], на нашу думку, потребують формування не лише задля загального усвідомлення ряду особистісних рис, що відокремлюють соціального підприємця від класичного бізнесмена, а також з метою ідентифікації та співставлення власних образів «Я-реального» та «Я-ідеального», подальшого їх опрацювання в процесі професійної підготовки.

Щодо *ціннісно-мотиваційного компоненту психологічної готовності особистості до соціального підприємництва*, то, на наш погляд, дана складова потребує уваги та формування в процесі цілеспрямованої підготовки. Така потреба виникає через ціннісно-мотиваційну специфіку входження особистості до соціального підприємництва, його подальшого провадження (кар'єра у сфері соціального підприємництва). При цьому, мотивація до соціального підприємництва базується на усвідомленні сутнісних ознак даного виду діяльності, їх прийнятті та бажанні зреалізувати свої соціально-підприємницькі ідеї для підтримки конкретної соціально-вразливої категорії населення в громаді [27].

Мотивація особистості на успіх або уникнення невдачі як елемент психологічної готовності до соціального підприємництва, на нашу думку, корелює з прагненням реалізувати, як підприємницькі цілі, так і цілі соціального впливу (місію соціального підприємства). Сама сутність соціального підприємництва підказує [21], що ці два вектори об'єднуються, коли частину прибутку (підприємницька ціль) соціальний підприємець реінвестує на виконання соціального призначення (соціальна місія).

Специфічними також є ціннісні орієнтації особистості соціального підприємця. Так, Г. Діз (Gregory Dees) [49], аналізуючи сутнісні особливості соціального підприємства, в цілому, та роль соціального підприємця, зокрема, вказує, що цей індивід є змінотворцем у житті

спільнот, а особливо тих, хто має нерівні можливості щодо задоволення власних потреб. Дане твердження фундатора соціально-підприємницької діяльності наштовхує нас на думку про те, що гуманізм, справедливість, довіра та підтримка інших – формують ціннісний світ соціального підприємця.

Розкрити специфіку *операційно-діяльнісного компоненту психологічної готовності особистості до соціального підприємництва*, на нашу думку, можна через визначення особливостей прояву ділових та організаційних якостей індивіда, необхідних при реалізації, як підприємницьких, так і просоціальних процесів. Так, підприємливість [16] можна визначити як комплексну професійно-особистісну якість особистості, що дозволяє індивіду через аналіз сильних та слабких сторін, можливостей та ризиків виокремлювати ключові тенденції, визначати варіанти розвитку соціально-підприємницької діяльності, творчо підходити до розробки стратегій та прийняття тактичних рішень, а також брати відповідальність за реалізацію конкретних дій, за необхідності делегувати повноваження, працювати в команді.

Самоефективність особистості соціального підприємця дозволяє ефективно та раціонально аналізувати, приймати непрості рішення та діяти в умовах підприємницької та соціальної невизначеності, особливо в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України [26]. В дослідженні малайзійських вчених встановлено, що розвиток самоефективності позитивно впливає на формування психологічної готовності студентів до соціального підприємництва [51]. При цьому, самоефективність, на думку J. Maig & E. Noboa [52] виступає внутрішнім локусом контролю особистості соціального підприємця, а соціальна відповідальність, як принцип дії та характеристика ставлення до процесу та результатів соціально-підприємницької діяльності, – зовнішнім локусом.

Підприємницький та просоціальний аспекти соціального підприємництва мають безпосередню залежність від результатів та ефективності співпраці соціального підприємця з партнерами (як внутрішня у вигляді командної роботи, так і зовнішня – бізнес-партнери, влада, громада, клієнти, цільова аудиторія соціального впливу) [27].

І, нарешті, *особистісний компонент психологічної готовності особистості до соціального підприємництва*, можна, на нашу думку,

охарактеризувати як комплекс психологічних якостей індивіда, які притаманні соціальному підприємцю, та є необхідними для опрацювання ідеї соціального підприємства, роботи над її впровадженням та розвитком. До таких особистісних якостей слід віднести: лідерство (соціальний підприємець, будучи агентом змін, об'єднує навколо себе інших, залучає представників цільової аудиторії соціального впливу для проектування та привнесення соціальних змін в житті громади), стресостійкість (окрім того, що в соціально-підприємницькій діяльності можуть відбутися збої налагоджених процесів: бізнесових, соціальних, конфлікти в команді чи з клієнтами / представниками цільової аудиторії і т.д., також стрес-чинником є постійні загрози безпекового характеру в умовах війни); емпатійність (реалізація соціальної місії підприємством неможлива за низького рівня емпатійності соціального підприємця / його команди у відношенні до потреб та можливостей до змін у представників цільової аудиторії соціального впливу).

Таким чином, розкривши особливості змістовного наповнення структурних компонентів психологічної готовності особистості до соціального підприємництва, варто зазначити, що для визначення можливостей формування означеної готовності щодо конкретного суб'єкта підготовки, необхідно також вивчити його специфічні психологічні властивості. Ветерани, як потенційні суб'єкти соціального підприємництва, не є виключенням.

5. Можливості психологічної підготовки ветеранів до соціального підприємництва

Одним із стратегічних напрямків реалізації державної ветеранської політики [15] є перехід особистості від військової кар'єри до цивільного життя. Останнє вбачається як можливості для працевлаштування, створення власної справи, а також, за потреби, навчання або перенавчання ветерана. З іншого боку, результати ряду опитувань самих ветеранів щодо їх професійних планів по поверненню із зони бойових дій [8; 9] свідчать: про високий рівень бажання серед респондентів змінити місце працевлаштування та / або сфери діяльності, і як наслідок, появу необхідності в навчанні / перекваліфікації; про підвищення рівня прагнень до підприємництва на відміну від роботи за наймом, де наявні ієрархічні зв'язки та потреба у підпорядкуванні іншим.

Опитування здійснене представниками Українського ветеранського фонду щодо специфіки працевлаштування ветеранів у цивільному житті [9] передбачало визначення професійно-особистісних надбудов особистості, здобутих під час проходження військової служби. Так, дослідники визначили ряд особистісних якостей особистості, які, на думку ветеранів, були розвинені / отримали більший прояв у кризових умовах війни: відповідальність (49,2%), дисциплінованість (37%), стресостійкість (36,3%), критичне мислення (35,5%), навички роботи в команді (33,9%), виражена громадянська позиція (32,6%), висока мотивація (28,8%), лідерські здібності (28,7%), мобільність (25,1%), незалежність у прийнятті рішень (18,5%), працьовитість (16,8%) [9]. Такі високі показники розвитку означених якостей особистості ветерана можуть сприяти, в подальшому, його соціальній реінтеграції в цивільному житті, в тому числі й відкриттю власного підприємства.

Саме на загострене почуття патріотизму, дисциплінованість, відповідальність у військовослужбовців та ветеранів АТО/ООС звертають увагу К. Максьюм та О. Самойленко [19], аналізуючи соціально-психологічні особливості їх підприємницької суб'єктності. Дослідниці зазначають, що високий рівень прив'язаності до таких значимих для ветеранів соціальних суб'єктів, як родина і побратими, з огляду на соціальну реінтеграцію, може отримати прояв у створенні громадських об'єднань ветеранів або ветеранського бізнесу, в тому числі соціального підприємництва.

Варто зазначити, що ветеранів, у контексті залучення до соціального підприємництва, можна розглядати як представників соціально вразливої категорії населення, щодо яких конкретне соціальне підприємство реалізує свій соціальний вплив; а також як самостійних суб'єктів соціально-підприємницької діяльності. І якщо, вже розпочато опрацювання особливостей залучення ветеранів до трудового колективу / команди [44], і є законодавчі ініціативи щодо ветеранського підприємництва [31], а також з'являються програми підготовки до реалізації такої діяльності ветеранами, то врахування особливостей психологічної готовності ветеранів до соціального підприємництва поки не здійснено.

На наш погляд, формування та розвиток психологічної готовності ветеранів до соціального підприємництва може відбуватися, як у форматі формального (університетського) навчання через запро-

вадження окремих освітніх компонентів, так і через неформальну освіту, що активно розвивається також і в самих університетах. Формат проектного навчання (коли особистість індивідуально або в малих групах / командах опрацьовує свої ідеї соціальних підприємств) вбачається оптимальним для організації підготовки з соціального підприємництва. Окрім цього, К. Максом та О. Самойленко [19] вказують на використання технік дизайн-мислення для роботи над проектом соціального підприємства, що дозволяє нестандартно підійти, як до бізнес-процесів, так і до способів реалізації соціальної місії.

Поряд з тим, така підготовка має ґрунтуватися на опрацюванні не лише когнітивних аспектів. Саме тому, для роботи над особистісним потенціалом суб'єкта соціального підприємництва доцільним, на нашу думку, є використання ряду соціально-психологічних тренінгів, коуч-сесій та зустрічей з відомими соціальними підприємцями з ветеранського середовища.

Також одним з важливих кроків для формування психологічної готовності особистості, в тому числі й ветерана, до соціального підприємництва є трансформація університетом специфіки своєї організаційної культури, де заклад освіти має виступати осередком розвитку громади. Саме, сприяння у реалізації соціальних ініціатив та стартап-проектів, спрямованих на підтримку соціально вразливих верств населення, є поступом в напрямку «третьої місії» університету.

6. Висновки

Психологічна підготовка особистості до підприємницької діяльності є процесом формування уявлень індивіда щодо психологічної специфіки його майбутнього фаху, роботи з мотивами та цілями в контексті підприємницької діяльності, розвитку особистісних характеристик особистості-майбутнього підприємця. Результатом психологічної підготовки індивіда є формування його психологічної готовності до підприємницької діяльності.

а. Психологічну готовність особистості до соціального підприємництва, на нашу думку, можна визначити як сукупність сформованих психологічних характеристик індивіда, що корелюють з психологічним наповненням соціально-підприємницької діяльності, та є передумовою для впровадження соціально-підприємницьких ініціатив на рівні громади.

б. Специфіка психологічної готовності особистості до соціального підприємництва визначається змістовним наповненням її когнітивного, ціннісно-мотиваційного, операційно-діяльнісного та особистісного структурних компонентів.

с. Можливості психологічної підготовки ветеранів до соціального підприємництва проглядаються у: запровадженні відповідних освітніх компонентів, як в формальній, так і неформальній освіті; розробці та впровадженні ряду заходів соціально-психологічного впливу для розвитку особистісного потенціалу майбутніх соціальних підприємців; стратегічних змінах організаційної культури університету, як осередку розвитку громади.

д. Перспективами подальшого дослідження проблеми психологічної підготовки ветерана до соціального підприємництва є визначення та характеристика впливу чинників на особливості її здійснення.

Список літератури:

1. Богдан Л. М. Психологічна готовність як складова професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. *Актуальні проблеми психології*. 2016. Том XI. Випуск 14. С. 5–13.

2. Бондарчук О. І. Модель психологічної підготовки керівників освітніх організацій до діяльності в умовах змін. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2015. № 1. С. 33–42.

3. Вербицька А. В. Роль бізнесу як каталізатора розвитку соціального підприємництва в процесі реінтеграції військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2023. № 49. С. 7–10.

4. Герасіна С. В. Теоретико-методологічні засади формування психологічної готовності до підприємницької діяльності учнівської молоді. *Проблеми сучасної психології*. 2010. № 8. С. 182–190.

5. Гриньова В. М. Професіоналізм і професійна підготовка як підґрунтя надійності професійної діяльності фахівця. *Наука і освіта*. 2009. № 1-2. С. 147–150.

6. Завгородня Т. К., Стражнікова І. В. Проблеми педагогіки вищої школи: історія, сучасність, перспективи : збірник наукових праць. Івано-Франківськ : «НАІР», 2018. 282 с.

7. Карамушка Л. М. Психологія управління закладами середньої освіти : монографія. Київ : Ніка-центр, 2000. 332 с.

8. Кіріллова Ю., Зновяк В., Казанська А., Ткалич М. Потреби ветеранів 2023. *Український ветеранський фонд*. 2023. URL: <https://veteranfund.com.ua/analitics/needs-of-veterans-2023/>

9. Кіріллова Ю., Знов'як В., Казанська А. Потреби та перешкоди ветеранів при працевлаштуванні: червень-липень 2023 року. *Український ветеранський фонд*. 2023. 88 с.

10. Костюк Г. С. Психологічна спадщина К. Д. Ушинського. Київ : Рад. школа, 1963. 234 с.

11. Краус К. М., Ігнатюк А. І., Краус Н. М. Ветеранське підприємництво та бізнес в Україні: інституційна, фінансова та проєктна складова практичної реалізації. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*. 2023. № 1(11). С. 98–111.

12. Креденцер О. В. Психологічні основи підприємницької активності персоналу освітніх організацій : дис. ... док. психол. наук : 19.00.10 / Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2020. 563 с.

13. Креденцер О. В. Психологічні умови підготовки підприємців до професійної діяльності у сфері торгівельного бізнесу : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.10. Київ, 2009. 20 с.

14. Лагодзінська В. І., Карамушка Л. М. Рівень розвитку психологічної готовності підприємців до ведення ділових переговорів. *Вісник Кам'янець-Подільського Національного університету імені Івана Огієнка. Психологічні науки*. 2011. Вип. 3. С. 48–56.

15. Лапутіна Ю. Державна ветеранська політика. Міністерство у справах ветеранів України. 2023. URL: <https://kyivcity.gov.ua/img/item/general/9189.pdf>

16. Левицька Н. С., Децюк Т. М. Розвиток підприємливості у студентів різних спеціальностей у позааудиторній роботі. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2019. № 1 (13). С. 029–036.

17. Литвиненко С. А. Підготовка до соціально-педагогічної діяльності: соціально-правовий аспект. *Наука і освіта*. 2009. № 4. С. 84–86.

18. Лякішева А., Потапчук Т. Актуальні проблеми готовності майбутніх вихователів до професійної діяльності. *Педагогічний часопис Волині*. 2019. № 1(12). С. 46–52.

19. Максьом К. В., Самойлова О. О. Соціально-психологічні особливості підприємницької суб'єктності військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС. *Габітус. Науковий журнал з соціології та психології*. 2023. № 56. С. 235–240.

20. Мул С. А. Психологія готовності офіцера-прикордонника до професійної діяльності : дис. ... док. психол. наук : 19.00.01 / Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. Київ, 2016. 539 с.

21. Нагорна Н. С. Дослідження понятійного контуру соціального підприємництва у вітчизняній та зарубіжній літературі. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія : Психологія*. 2022. Т. 33 (72). № 2. С. 97–103.

22. Нагорна Н. С., Максьом К. В. Соціальне підприємництво як детермінанта реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей. *Габітус. Науковий журнал з соціології та психології*. 2022. № 36. С. 272–276.

23. Нагорна Н. С. Міждисциплінарний зміст поняття «партисипація». *Проблеми сучасної психології*. 2022. № 3. С. 108–115.

24. Нагорна Н. С. Особливості активності волонтерства, громадського сектору та соціального підприємництва в кризових умовах. *Технології розвитку інтелекту*. 2023. Т. 7. № 2(34). DOI: <https://doi.org/10.31108/3.2023.7.2.8>
25. Нагорна Н. С. Особливості психологічного портрета особистості соціального підприємця. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2022. Випуск 14. С. 40–47.
26. Нагорна Н. С. Особливості розвитку соціального підприємництва в умовах воєнного стану. *Психологічні студії*. 2023. № 2. С. 146–154.
27. Нагорна Н. С. Психологічні підходи до аналізу соціального підприємництва. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2023. № 2-3(29). С. 65–76.
28. Нагорна Н. С. Роль закладів вищої освіти у підготовці особистості до соціального підприємництва. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2023. № 4 (30). С. 135–147.
29. Остапович І. П. Психологічна підготовка та готовність працівників підрозділів ювенальної превенції національної поліції України до професійної діяльності. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України. Збірник наукових праць V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 29 травня 2020 р.)*. Харків : Харк. нац. ун-т вн. спр., 2020. С. 183–185.
30. Піонтківська О. Г. Готовність соціальних працівників до здійснення соціально-психологічної підтримки людей похилого віку. *Актуальні проблеми психології*. 2018. Том 7. Випуск 45. С. 263–272.
31. Проект Закону України про ветеранське підприємство. № 10258. URL: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-veteranske-pidpriemnitstvo>
32. Протченко О. Дослідження проблем ветеранського підприємництва. Проект «Школа сімейного фермерства для ветеранів і ветеранок». 2023. URL: <http://surl.li/qwmla>
33. Розман І. Педагогічні персоналії зарубіжжя у студиях української педагогічної компаративістики: історіографічний аспект. *Освіт. простір України*. 2018. Вип. 13. С. 21–28.
34. Савельєва В. С. Психологічна підготовка керівників виробничого підприємства. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць*. 2009. № 3(27). Ч. 2. С. 61–65.
35. Сапожников С. В. Психологічна підготовка майбутнього учителя до спілкування з учнями: основні завдання. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2019. № 1 (17). С. 37–44.
36. Семиченко В. А. Моделювання структури педагогічної діяльності. Ялта : НМЦ «Надія», 2000. 76 с.
37. Сиявський В. В., Сергєєнкова О. П. Психологічний словник / За ред. Н.А.Побірченко. Київ : Науковий світ, 2007. 336 с.
38. Словник української мови : [в 11 т.] / за ред. І.К. Білодід. Київ : Наук. думка, 1970–1980.
39. Столярчук О., Сергєєнкова О. Формування психологічної готовності студентів до майбутньої професійної діяльності. *Humanitarium. Серія : Психологія*. 2019. Том 42. Вип. 1. С. 164–172.

40. Стрельбицька С. М. Психологічна готовність до професійної діяльності майбутніх соціальних працівників у ВНЗ. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2016. Вип. 69 (2). С. 147–151.
41. Тянько Т. П. Теорія та практика музично-педагогічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів у педагогічних університетах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Харків : Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г.С. Сковороди, 2004. 41 с.
42. Торопова І. В. Яким має бути вчитель-вихователь-громадянин? : погляди і положення Ф.А.В. Дістервега про місію вчителя. *Освіта*. 2004. № 44. С. 7.
43. Троцько Г. В. Теоретичні та методичні основи підготовки студентів до виховної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Харків : Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г.С. Сковороди, 1997. 54 с.
44. Чернишова І., Перун Ю., Бойченко О. Адаптація ветеранів в організацію після повернення з війни: посібник для керівника. *АСМР Ukraine*. 2023. 39 с.
45. Шолох О. А. Ціннісне ставлення особистості до майбутньої професії як психолого-педагогічна проблема. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: педагогічні науки*. 2017. № 142. С. 225–230.
46. Яновська С. Г. Психологічна структура підприємницької активності в малому бізнесі : дис. канд. психол. наук : 19.00.10. / Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2019. 211 с.
47. Al-Harasi A. H., Surin E. F., Rahim H. L., Al-Shammari S. A., Abdulrab M., Al-Mamary Y. H., Alshebami A. S., Grada M. The impact of social entrepreneurial personality on social entrepreneurial intention among university graduates in Yemen: a conceptual framework. *Holos*. 2021. 37 (1), e11420.
48. Coduras A., Saiz-Alvarez J. M., Ruiz J. Measuring readiness for entrepreneurship: An information tool proposal. *Journal of Innovation & Knowledge*. 2016. № 1. P. 99–108.
49. Dees J. G. The meaning of social entrepreneurship. *Center for the Advancement of Social Entrepreneurship, Duke University's Fuqua School of Business*. 2001 (revised vers.).
50. Dictionary of Psychology. APA. URL: <https://dictionary.apa.org/training>
51. Kamarulzaman Ab. Aziz, Atikah Mohd Zulkifle, MHD Louai Sarhan Social Entrepreneurship for Sustainable Community Development: Investigating the Determinants for Youths' Readiness. *Journal of System and Management Sciences*. 2023. Vol. 13. No. 1. P. 444–466.
52. Mair J., Noboa E. Social Entrepreneurship: How Intentions to Create a Social Venture are Formed. In: Mair J., Robinson J., & Hockerts K. (eds) *Social Entrepreneurship*. 2006. Palgrave Macmillan, London.
53. Scherban T. The problem of readiness for future professional activity. *Psychology of personality professional development*. 2019. P. 127–146. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-150-6/127-146>

References:

1. Bohdan, L. M. (2016). Psykholohichna hotovnist yak skladova profesii-noi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Psychological readiness as a component of professional training of future specialists in the social sphere]. *Aktualni problemy psykholohii*, XI (14), 5–13. (in Ukrainian)
2. Bondarchuk, O. I. (2015). Model psykholohichnoi pidhotovky kerivnykiv osvitnikh orhanizatsii do diialnosti v umovakh zmin [Model of psychological preparation of heads of educational organizations for activities in conditions of change]. *Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia*, 1, 33–42. (in Ukrainian)
3. Verbytska, A. V. (2023). Rol biznesu yak katalizatora rozvytku sotsialnoho pidpriemnytstva v protsesi reintehratsii viiskovosluzhbovtziv, veteraniv ta chleniv yikh simei [The role of business as a catalyst for the development of social entrepreneurship in the process of reintegration of military personnel, veterans and their family members.]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, 49, 7–10. (in Ukrainian)
4. Herasina, S. V. (2010). Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannia psykholohichnoi hotovnosti do pidpriemnytsskoi diialnosti uchnivskoi molodi [Theoretical and methodological foundations of the formation of psychological readiness for entrepreneurial activity of student youth]. *Problemy suchasnoi psykholohii*, 8, 182–190. (in Ukrainian)
5. Hrynova, V. M. (2009). Profesionalizm i profesiina pidhotovka yak pidgruntia nadiinosti profesiinoi diialnosti fakhivtsia [Professionalism and professional training as a basis for the reliability of a specialist's professional activity]. *Nauka i osvita*, 1-2, 147–150. (in Ukrainian)
6. Zavhorodnia, T. K. & Strazhnikova, I. V. (2018). Problemy pedahohiky vyshchoi shkoly: istoriia, suchasnist, perspektyvy: zbirnyk naukovykh prats [Problems of higher school pedagogy: history, modernity, prospects: a collection of scientific papers]. "NAIR". (in Ukrainian)
7. Karamushka, L. M. (2000). Psykholohiia upravlinnia zakladamy serednoi osvity: monohrafiia [Psychology of management of secondary education institutions: monograph]. Nika-tsentr. (in Ukrainian)
8. Kirillova, Yu., Znoviak, V., Kazanska, A. & Tkalych, M. (2023). Potreby veteraniv 2023. [The needs of veterans 2023]. *Ukrainskyi veteranskyi fond*. Available at: <https://veteranfund.com.ua/analytics/needs-of-veterans-2023/> (in Ukrainian)
9. Kirillova, Yu., Znoviak, V. & Kazanska, A. (2023). Potreby ta pereshkody veteraniv pry pratsevlashtuvanni: cherven-lypen 2023 roku [Veterans' needs and barriers to employment: June-July 2023]. *Ukrainskyi veteranskyi fond*. (in Ukrainian)
10. Kostiuk, H. S. (1963). Psykholohichna spadshchyna K. D. Ushynskoho [The psychological legacy of K.D. Ushinsky]. *Rad. Shkola*. (in Ukrainian)
11. Kraus, K. M., Ihnatiuk, A. I., & Kraus, N. M. (2023). Veteranske pidpriemnytstvo ta biznes v Ukraini: instytutsiina, finansova ta proiektna skladova praktichnoi realizatsii [Veteran entrepreneurship and business in Ukraine: institutional, financial and project components of practical implementation]. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*, 1 (11), 98–111. (in Ukrainian)

12. Kredentser, O. V. (2020). *Psykhologichni osnovy pidpryyemnytskoi aktyvnosti personalu osvitynih organizatsii* [Psychological foundations of entrepreneurial activity of personnel of educational organizations]: Doctoral thesis, specialty: 19.00.10. G.S. Kostiuk Institute of Psychology. (in Ukrainian)
13. Kredentser, O. V. (2009). *Psykhologichni umovy pidhotovky pidpryyemtsiv do profesiinoi diialnosti u sferi torhivelnoho biznesu* [Psychological conditions of preparation of entrepreneurs for professional activity in the field of commercial business]: avtoref. Dys. ... kand. psykhol. nauk: 19.00.10. G.S. Kostiuk Institute of Psychology. (in Ukrainian)
14. Lahodzinska, V. I. & Karamushka, L. M. (2011). Riven rozvytku psykholohichnoi hotovnosti pidpryyemtsiv do vedennia dilovykh perehovoriv [The level of development of entrepreneurs' psychological readiness for conducting business negotiations] / *Visnyk Kamianets-Podilskoho Natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Psykhologichni nauky*, 3, 48–56. (in Ukrainian)
15. Laputina, Yu. (2023). *Derzhavna veteranska polityka* [State veteran policy]. *Ministerstvo u spravakh veteraniv Ukrainy*. Available at: <https://kyivcity.gov.ua/img/item/general/9189.pdf> (in Ukrainian)
16. Levytska, N. S. & Detsiuk, T. M. (2019). Rozvytok pidpryyemlyvosti u studentiv riznykh spetsialnosti u pozaaudytornii roboti [Development of entrepreneurship among students of various specialties in extracurricular work]. *Problemy sotsialnoi roboty: filosofii, psykholohiia, sotsiolohiia*, 1 (13), 029–036. (in Ukrainian)
17. Lytvynenko, S. A. (2009). Pidhotovka do sotsialno-pedahohichnoi diialnosti: sotsialno-pravovyi aspekt [Preparation for socio-pedagogical activity: socio-legal aspect]. *Nauka i osvita*, 4, 84–86. (in Ukrainian)
18. Liakisheva, A. & Potapchuk, T. (2019). Aktualni problemy hotovnosti maibutnykh vykhovateliv do profesiinoi diialnosti [Actual problems of future educators' readiness for professional activity]. *Pedahohichnyi chasopys Volyni*, 1 (12), 46–52. (in Ukrainian)
19. Maksom, K. V. & Samoilo, O. O. (2023). Sotsialno-psykhologichni osoblyvosti pidpryyemnytskoi sub'iektynosti viiskovosluzhbovtziv, veteraniv ATO/OOS [Socio-psychological features of the entrepreneurial subjectivity of military personnel, veterans of the ATO/OUF]. *Habitus. Naukovyi zhurnal z sotsiologii ta psykholohii*, 56, 235–240. (in Ukrainian)
20. Mul, S. A. (2016). *Psykhologhiia hotovnosti ofitsera-trykordonnyka do profesiinoi diialnosti* [The psychology of a border guard officer's readiness for professional activity]: Doctoral thesis, specialty: 19.00.01 G.S. Kostiuk Institute of Psychology. (in Ukrainian)
21. Nagorna, N. S. (2022). Doslidzhennya ponyatiinogo konturu sotsialnogo pidpryyemnytstva u vitchyznyanii ta zarubizhnii literaturi [Study of the concept of social entrepreneurship in Ukrainian and foreign literature]. *Vcheni zapysky V.I. Vernadsky Taurida National University. Seria: Psykhologia*, 33(72), 2, 97–103. (in Ukrainian)
22. Nahorna, N. S. & Maksom, K. V. (2022). Sotsialne pidpryyemnytstvo yak determinanta reintehratsii viiskovosluzhbovtziv, veteraniv ATO/OOS ta chleniv yikh simei [Social entrepreneurship as a determinant of reintegration of service-

men, ATO/JFO veterans and their families]. *Habitus. Naukovyi zhurnal z sotsiologii ta psykholohii*, 36, 272–276. (in Ukrainian)

23. Nahorna, N. S. (2022). Mizhdystsyplinarnyi zmist poniattia "partysypatsiia" [The interdisciplinary meaning of the concept of "participation"]. *Problemy suchasnoi psykholohii*, 3, 108–115. (in Ukrainian)

24. Nahorna, N. S. (2023). Osoblyvosti aktyvnosti volonterstva, hromadskoho sektoru ta sotsialnogo pidpriemnytstva v kryzovykh umovakh [Peculiarities of activity of volunteering, public sector and social entrepreneurship in crisis conditions]. *Tekhnolohii rozvytku intelektu*, 7, 2(34). DOI: <https://doi.org/10.31108/3.2023.7.2.8> (in Ukrainian)

25. Nahorna, N. S. (2022). Osoblyvosti psykholohichnogo portreta osobystosti sotsialnogo pidpriiemtsia [Peculiarities of the psychological portrait of a social entrepreneur]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia psykholohichni nauky*, 14, 40–47.

26. Nahorna, N. S. (2023). Osoblyvosti rozvytku sotsialnogo pidpriemnytstva v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of the development of social entrepreneurship under martial law]. *Psykholohichni studii*, 2, 146–154.

27. Nahorna, N. S. (2023). Psykholohichni pidkhody do analizu sotsialnogo pidpriemnytstva [Psychological approaches to the analysis of social entrepreneurship]. *Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia*, 2-3 (29), 65–76. (in Ukrainian)

28. Nahorna, N. S. (2023). Rol zakladiv vyshchoi osvity u pidhotovtsi osobystosti do sotsialnogo pidpriemnytstva [The role of higher education institutions in preparing individuals for social entrepreneurship]. *Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia*, 4 (30), 135–147. (in Ukrainian)

29. Ostapovych, I. P. (2020). Psykholohichna pidhotovka ta hotovnist pratsivnykiv pidrozdiliv yuvenalnoi preventsii natsionalnoi politsii Ukrainy do profesiinoi diialnosti [Psychological training and readiness of employees of juvenile prevention units of the National Police of Ukraine for professional activity]. I.P. Ostapovych (Red.). *Pidhotovka politseiskyykh v umovakh reformuvannia systemy MVS Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Kharkiv, 29 travnia 2020 r.)*, (pp. 183–185). Khark. nats. un-t vn. spr. (in Ukrainian)

30. Piontkivska, O. H. (2018). Hotovnist sotsialnykh pratsivnykiv do zdiisнення sotsialno-psykholohichnoi pidtrymky liudei pokhlyoho viku [Readiness of social workers to provide social and psychological support to the elderly]. *Aktualni problemy psykholohii*, 7, 45, 263–272. (in Ukrainian)

31. Proekt Zakonu Ukrainy pro veteranske pidpriemnytstvo (2023) [Draft Law of Ukraine on veteran entrepreneurship], no. 10258. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-veteranske-pidpriemnytstvo> (in Ukrainian)

32. Protchenko, O. (2023). Doslidzhennia problem veteranskoho pidpriemnytstva [Study of the problems of veteran entrepreneurship]. *Proiekt "Shkola simeinoho fermerstva dlia veteraniv i veteranok"*. Available at: <http://surl.li/qwmla> (in Ukrainian)

33. Rozman, I. (2018). Pedahohichni personalii zarubizhzhia u studiiakh ukrainskoi pedahohichnoi komparatyvistyky: istoriohrafichniy aspekt [Pedagogical

personalities from abroad in the studios of Ukrainian pedagogical comparative studies: historiographical aspect]. *Osvit. prostrir Ukrainy*, 13, 21–28. (in Ukrainian)

34. Savelieva, V. S. (2009). Psykholohichna pidhotovka kerivnykiv vyrobnychoho pidpriemstva [Psychological training of managers of production enterprises]. *Visnyk NTUU "KPI". Filozofia. Psykholohiia. Pedahohika: zbirnyk naukovykh prats*, 3 (27), 2, 61–65. (in Ukrainian)

35. Sapozhnykov, S. V. (2019). Psykholohichna pidhotovka maibutnoho uchytelia do spilkuвання z uchniamy: osnovni zavdannia [Psychological preparation of the future teacher for communication with students: main tasks]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelja. Seriiia "Pedahohika i psykholohiia". Pedahohichni nauky*, 1, (17), 37–44. (in Ukrainian)

36. Semichenko, V. A. (2000). Modeliuvannia struktury pedahohichnoi diialnosti [Modeling the structure of pedagogical activity]. NMTs "Nadiia". (in Ukrainian)

37. Syniavskiy, V. V. & Serhieienkova, O. P. (2007). Psykholohichni slovnyk [Psychological dictionary] / Za red. N. A. Pobirchenko. Naukovyi svit, 336 p.

38. Slovnyk ukrainskoi movy (1970–1980) [Dictionary of the Ukrainian language]: [v 11 t.] / za red. I.K. Bilodid. Nauk. dumka. (in Ukrainian)

39. Stoliarchuk, O. & Serhieienkova, O. (2019). Formuvannia psykholohichnoi hotovnosti studentiv do maibutnoi profesiinoi diialnosti [Formation of students' psychological readiness for future professional activities]. *Humanitarium. Seriiia: Psykholohiia*, 42, 1, 164–172. (in Ukrainian)

40. Strelbytska, S. M. (2016). Psykholohichna hotovnist do profesiinoi diialnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv u VNZ [Psychological readiness for professional activities of future social workers at universities] *Zbirnyk naukovykh prats Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Pedahohichni nauky*, 69, (2), 147–151. (in Ukrainian)

41. Tanko, T. P. (2004). *Teoriiia ta praktyka muzychno-pedahohichnoi pidhotovky maibutnikh vykhovateliv doshkilnykh zakladiv u pedahohichnykh universytetakh* [Theory and practice of music-pedagogical training of future teachers of preschool institutions in pedagogical universities]: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.04. Kharkivskiy derzh. pedahohichniy un-t im. H.S. Skovorody. (in Ukrainian)

42. Toropova, I. V. (2004). Yakym maie buty vchytel-vykhovatel-hromadianyn?: pohliady i polozhennia F.A.V. Disterveha pro misiui vchytelia. [What should a teacher-educator-citizen be?: views and position of F.A.V. Distervega about the teacher's mission]. *Osvita*, 44, 7. (in Ukrainian)

43. Trotsko, H. V. (1997). Teoretychni ta metodychni osnovy pidhotovky studentiv do vykhovnoi diialnosti u vyschkykh pedahohichnykh navchalnykh zakladakh [Theoretical and methodical foundations of preparing students for educational activities in higher pedagogical educational institutions]: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.04. Kharkivskiy derzh. pedahohichniy un-t im. H.S. Skovorody. (in Ukrainian)

44. Chernyshova, I., Perun, Yu. & Boichenko, O. (2023). Adaptatsiia veteraniv v orhanizatsiiu pislia povernennia z viiny: posibnyk dlia kerivnyka [Adaptation of veterans to the organization after returning from war: a guide for the manager]. ACMP Ukraine. (in Ukrainian)

45. Sholokh, O. A. (2017). Tsinnisne stavlennia osobystosti do maibutnoi profesii yak psykholoho-pedahohichna problema [Valuable attitude of the individual to the future profession as a psychological and pedagogical problem]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seriia: pedahohichni nauky*, 142, 225–230. (in Ukrainian)

46. Yanovska, S. G. (2019). Psykhologichna struktura pidpryyemnytskoi aktyvnosti v malomu biznesi [Psychological structure of entrepreneurial activity in small business]: PhD thesis, specialty: 19.00.10. V.N. Karazin Kharkiv National University. (in Ukrainian)

47. Al-Harasi, A. H., Surin, E. F., Rahim, H. L., Al-Shammari, S. A., Abdulrab, M., Al-Mamary, Y. H., Alshebami, A. S. & Grada M. (2021). The impact of social entrepreneurial personality on social entrepreneurial intention among university graduates in Yemen: a conceptual framework. *Holos*, 37, (1), e11420.

48. Coduras, A., Saiz-Alvarezb, J.M. & Ruiz, J. (2016). Measuring readiness for entrepreneurship: An information tool proposal. *Journal of Innovation & Knowledge*, 1, 99–108.

49. Dees, J. G. (2001). The meaning of social entrepreneurship. *Center for the Advancement of Social Entrepreneurship, Duke University's Fuqua School of Business*. (revised vers.).

50. Dictionary of Psychology. APA. Available at: <https://dictionary.apa.org/training>

51. Kamarulzaman, Ab. Aziz, Atikah, Mohd Zulkifl & MHD, Louai Sarhan (2023). Social Entrepreneurship for Sustainable Community Development: Investigating the Determinants for Youths' Readiness. *Journal of System and Management Sciences*, 13, 1, 444–466.

52. Mair J., & Noboa E. (2006) Social Entrepreneurship: How Intentions to Create a Social Venture are Formed. In: Mair J., Robinson J., & Hockerts K. (eds) *Social Entrepreneurship*. Palgrave Macmillan, London.

53. Scherban T. (2019). The problem of readiness for future professional activity. *Psychology of personality professional development*, 127–146. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-150-6/127-146>